

А.О. Зубрицька, О.А. Коваль,
Є.М. Осадчий, В.І. Польгуй, А.В. Петраускас

РОБОТИ ЖИТОМИРСЬКОЇ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ

During 2007–2008, archaeological research were conducted in Korosten, Novohrad-Volynskiy and its region of Zhytomyr Oblast. In Korosten the excavations were carried out at a hill-fort 1 and at «posad» (trading quarter) of a hill-fort 3. In Novohrad-Volynskiy the works were concentrated at hill-fort of mentioned in chronicle Vozvyahel and its suburbs. Also the archaeological prospecting within the borders of Novohrad-Volynskiy Region was conducted.

Дослідження в м. Коростень. Протягом польового сезону 2008 р. було проведено невеликі за площею розкопки городища 1, на якому досліджувались нашарування берми 2, рову та посаду. Виявлено численний та різноманітний інвентар: поодинокі знахідки фрагментів ліпного посуду VI—VII ст., кераміки лукарайковецької культури та значну кількість гончарного посуду IX—X ст., кістки тварин, предмети побутового та господарського призначення, ремісничі знаряддя, елементи військового обладунку, зброї, прикраси та монети.

На бермі 2 впритул до розкопу 2001 р. було закладено розкоп 1 з метою вивчення системи оборонних споруд. Загальна площа дослідженої ділянки становить 20 м². Для вивчення стратиграфії в розкопі було залишено бровку, орієнтовану за лінією схід—захід. Виявлено сім основних шарів, які сформувалися впродовж існування городища та кілька об'єктів різної культурно-хронологічної належності.

Аналізуючи стратиграфічну ситуацію розкопу 1, можна зробити висновок, що майданчик, на якому збудовано берму 2, був природним утворенням, на користь чого свідчить горизонтальне залягання культурного шару, який у нижній частині містить знахідки доби бронзи — раннього залізного віку, а у верхній — знахідки, які репрезентують переддавньоруський та давньоруський часи.

Стовпові ями, зафіксовані в межах розкопу, слід відносити до давньоруського періо-

ду. Їх наявність вказує на проведення будівельних та ремонтних робіт на городищі. Про пожежу на дитинці може свідчити дуже пропечений шар жорстви, в якому кераміка майже спеклася з гранітною крихтою. Є фрагменти ранньослов'янського і давньоруського посуду.

З метою з'ясування конструктивних особливостей оборонного рову городища впритул до східної стіни траншеї 2003 р., яка перерізала рів, закладено розкоп 1 завбільшки 4 х 6 м. Зафіксовано кілька стратиграфічних горизонтів заповнення об'єкта. Верхній шар лінзоподібної форми представлений однорідним темно-сірим супіском, який разом зі знахідками давньоруського часу містив окремі предмети сучасного та новітнього періодів. Вірогідно, він утворився внаслідок планування місцевості, під час якого було знівельовано западину рову. Нижче залягав горизонт, представлений тонкими замивними шарами сірого супіску та рожевої жорстви, що утворилися природнім шляхом після припинення функціонування рову внаслідок карального походу княгині Ольги. Нижній тонкий прошарок практично без знахідок, утворений темно-сірим супіском із рожевою жорствою, вочевидь був відкладений до знищення городища. Більшість знахідок (прикраси, монети, зброя, оздоблення ремінної гарнітури походять із другого горизонту).

При дослідженні частини посаду городища 1 у 2008 р. виявлено кілька побутових та господарських споруд IX — першої половини X ст. Переважну більшість верхніх нашарувань у межах розкопу знищено сучасним нівелюванням поверхні. Цікаві та численні знахідки зафіксовано пробним просіюванням ґрунту із грабіжницької ями на першому ескарпі та відвалів із розкопів попередніх років дослідження, що може свідчити про перспективність та важливість цих робіт.

Дослідження у Новоград-Волинському р-ні Житомирської обл. Вивчення літописного Возвягтя, яке розпочали Б.А. Звіздецький і М.П. Кучера, після десятирічної перерви було продовжено у 2007—2008 рр. Протягом 2007 р. Житомирська археологічна експедиція працювала на дитинці Північного городища: було проведено зачистку відслонень природного та антропогенного походження в межах городища та прилеглої до нього площі, а також збори підйомного матеріалу на посаді та візуальне обстеження округи літописного Возвягтя. Внаслідок археологічних досліджень було виявлено кілька господарчо-побутових будівель, отримано численний і різноманітний речовий матеріал, представлений побутовими речами, прикрасами, предметами ремісничо-господарського призначення і військового обладунку давньоруських дружинників. У ході обстежень досліджувалась двочастинна структура Північного городища зі складною комбінованою системою оборонних споруд, яка включала окремі в'їзди до дитинця та додатковий оборонний майданчик (барбакан), одно- та багаторядну систему валів і ровів, подвійну лінію ескарпів та виносне укріплення, що прикривали в'їзд до міста. В межах розкопу виявлено також декілька пізньосередньовічних християнських безінвентарних трупопокладень.

У польовому сезоні 2008 р. досліджувались городище літописного Возвягтя, прилеглий до нього посад міста та найближча поселенська околиця. Проведено розкопки селища, розташованого впритул до саду, а також обстеження археологічних пам'яток в межах району.

Тривали дослідження на майданчику дитинця Північного городища літописного Возвягтя. Всього було розкрито площу майже 20 м². Виявлено залишки трьох пізньосередньовічних трупопокладень, які в цілому виконані в православних християнських традиціях, — безінвентарне поховання в ямі, орієнтоване головою на захід. Особливістю могил, виявлених у 2008 р., є нетрадиційне для православних поховань використання каменю (в ногах на підсипці та покладеного безпосередньо на обличчя покійника). Подібні способи використання каміння в могилах багато дослідників пов'язують із пережитками поховальних традицій західно-балтського племені ятвягів. Ще однією особливістю, відзначеною у сезоні 2007 р., є незвична поза померлого — із зігнутими в ліктях та піднятими до голови руками. Пальці щільно стиснуті в кулак, а щелепи зведені.

У межах розкопу 2008 р. виявлено декілька господарських споруд давньоруського часу, які

можна датувати кінцем XII — першою половиною XIII ст. У їхньому заповненні виявлено численні знахідки предметів побуту (гончарна кераміка), ремісничі знаряддя (ножі, голки великого розміру) та прикраси (скляні браслети, бронзові бляшки).

Слід відзначити, що вздовж усієї площі розкопу 2008 р. зафіксовано шар перевідкладеного материкового лесоподібного суглинку. Його наявність є ще одним доказом того, що рів відділяє дитинець від додаткового захисного майданчика (барбакану) і підтверджує гіпотезу М.П. Кучери про те, що Північне городище (на відміну від Південного) має двочастинну структуру.

У сезоні 2008 р. було продовжено дослідження зовнішніх оборонних споруд Північного городища літописного Возвягтя, а саме, насипного майданчика між центральним в'їздом до цього городища і стрімким обривом берега р. Случ. Пошуковим шурфом, закладеним у крайній південній точці майданчика, зафіксовано майже 2,0 м насипного ґрунту.

З метою вивчення наземних характеристик захисних споруд літописного Возвягтя приватний підприємець О. Чубенко на замовлення ІА НАНУ здійснив аерофотозйомку городища і прилеглої території з висоти 200—300 м. У такий спосіб отримано ще один доказ для висунутого в 2007 р. припущення про штучний характер вказаного майданчика. Так, на знімку чітко видно, що перший зовнішній рів продовжується вздовж усієї деревно-земляної захисної конструкції, яка розташовувалась на насипному майданчику, аж до стрімкого берегового схилу. Крім того, перегляд знімків в інфрачервоному випромінюванні дозволив зафіксувати на розораних ділянках городів кілька плям, які за розмірами та округлою формою можна співвідносити із залишками розораних курганів. Для остаточної перевірки отриманих результатів необхідне проведення розкопок та шурфування.

Одним із напрямів польових досліджень, запланованих на 2008 р., було вивчення посаду Возвягтя. Внаслідок візуального обстеження місцевості, зачистки природних відслонень та вибіркового шурфування встановлено, що площа посаду літописного Возвягтя XII—XIII ст. за попередніми розрахунками може складати приблизно 60 га без урахування території, зайнятої об'їзною дорогою, та лежить на південь від дороги.

Обстежено найближчу прилеглу до городища територію, де на сьогодні виявлено 15 археологічних пам'яток — поселень відкритого типу,

переважна більшість з яких містить матеріали XII—XIII ст. Саме вони утворювали найближчу поселенську околицю міста. В межах господарської угоди ІА НАНУ проведено розкопки на одному із прилеглих до посаду поселень. Загальна обстежена площа становила близько 0,98 га. Після шурфування встановлено ділянку розповсюдження культурного шару і повністю її досліджено. Суцільна розкрита площа складала 4 400 м². Виявлено 27 об'єктів. Ті з них, які мають достатньо репрезентативний набір знахідок для визначення культурно-хронологічної належності, можна віднести до ранньозалізнього віку (кілька господарських ям милоградської культури) та давньоруського часу XII—XIII ст. (господарські ями).

Розпочато проведення археологічних розвідок в межах Новоград-Волинського р-ну. Виявлено нові поселення, датовані від доби бронзи — раннього залізного віку до періоду пізнього середньовіччя. Відкрито і обстежено городище мисового типу з двома лініями валів та ровів XII—XIII ст. у с. Городище. Знято його напівінструментальний план та проведено шурфування дитинця. Можливо, саме на цьому місці, виходячи із характеристик речового матеріалу і оборонних споруд, у давньоруський час було зведено укріплення. Також можна стверджувати, що городище, розташоване на протилежному правому березі р. Церем, зважаючи на його розміри, конфігурацію та насиченість культурними рештками, датується раннім залізним віком, що припускає і М.П. Кучера.

Окрім розвідок та розкопок, проведено ознайомлення і, за можливості, фіксацію археологічних матеріалів, які зберігаються у шкільних музеях та приватних колекціях. Найважливішими результатами можна вважати фотофіксацію колекції шкільного музею в с. Киянка, в якій представлено матеріали зруйнованого господарською діяльністю могильника культури кулястих амфор. Слід також відзначити матеріали із приватного зібрання Г.Б. Чапліна, в якому представлено знахідки фібул та монет пізньоримської доби, що виразно засвідчують поселенський характер пам'яток, з яких вони походять, виявлених за десятки кілометрів на північ від відомих сьогодні. Візуальне обстеження територій, на яких було знайдено фібули IV ст., дозволило виявити ліпний та гончарний посуд черняхівської культури поблизу с. Гульськ Новоград-Волинського р-ну.

Підводячи підсумки, можна сказати, що 20 років досліджень літописного Возв'язля та його околиць вимальовують нові наукові проблеми: місцезнаходження та характер поселенських пам'яток римського періоду в північній частині досліджуваного району, звідки походять знахідки монет; подальша доля населення Возв'язля в XI ст. і локалізація пам'яток навколо міста в XIV ст.; етнічні, соціальні або культурні чинники, які спричинили характер незвичного поховального обряду на Північному городищі та багато іншого. Подальші дослідження можуть надати можливість знайти відповіді на поставлені запитання.

